

Jämställdheten ställd inför verkligheten

- En feministisk analys av den svenska jämställdhetsideologin
utifrån exemplet skatteavdrag för hushållstjänster

Sammanfattning

Frågan om skatteavdrag för hushållsnära tjänster har under två decennier debatterats i Sverige. År 2007 genomförde den nyttillträdde borgerliga regeringen en sådan reform, delvis med argumentationen att det skulle leda till ökad jämställdhet mellan kvinnor och män. Med hjälp av ideologikritisk metod undersöker uppsatsen vilka underliggande föreställningar om jämställdhet och vilka föreställningar om tänkta köpare och säljare av hushållstjänster som uttrycktes i denna argumentation, samt hur den statliga jämställdhetsmyndigheten JämO förhöll sig till förslaget. Med utgångspunkt i materialistisk feminism och ett intersektionellt perspektiv diskuteras vilka brister och inneboende motsättningar den svenska, hegemoniska jämställdhetsideologin innehar, när den ska appliceras på en verklighet där maktstrukturer baserade på klass, kön och etnicitet samspekar. Detta exemplifieras i uppsatsen genom reformen med skatteavdrag för hushållstjänster.

Nyckelord: Materialistisk feminism, intersektionalitet, ideologikritik, jämställdhet, hushållstjänster

Abstract

The issue of tax reduction for domestic services has been debated in Sweden during two decades. In 2007 the new right-wing government carried out such a reform, partly based on the argument that it would lead to increased equality between women and men. By means of an ideology critical method this paper examines the underlying notions of gender equality and of the possible buyers and sellers of domestic services that were used in this argumentation, as well as the attitude of ‘ JämO’, the Swedish Equal Opportunities Ombudsman, to the bill. On the basis of materialist feminism and an intersectional perspective I discuss the shortcomings and inherent contradictions of the Swedish, hegemonic gender equality ideology when it is to be applied to a reality where structures of power based on class, sex and ethnicity interact. This is exemplified in the paper by the reform of tax reduction of domestic services.

Keywords: Materialist feminism, intersectionality, ideology critical method, gender equality, domestic services

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
1.1 Syfte/frågeställningar	5
1.2 Avgränsningar	5
1.3 Material	6
1.4 Forskningsöversikt	6
1.5 Teoretiska utgångspunkter	8
1.6 Metod	10
2. Skatteavdrag för hushållstjänster	
– bakgrund och argument	12
2.1 Sverige får ”pigavdrag”	12
2.2 Skattelättnader som jämställdhetsreform	
- regeringens argumentation och JämO:s svar	13
3. Att försöka se bakom det manifesta	
– analys av materialet	16
3.1 Karriärkvinnor och korttidsutbildade	16
3.2 Å ena sidan, å andra sidan...	20
3.3 Jämställdhetsideologin inför verkligheten	22
4. Avslutande diskussion	25
Litteraturförteckning	28

1. Inledning

”Jämställdhet är ett könlöst ord. Intetsägande som ett vältuggat tuggummi eller en politikerfras i Almedalen.”¹ Så inleds den nyutgivna antologin *Jämställdhetens pris*, vars författare genom en debattartikel med den provocerande titeln ”Vi kan inte bortse från jämställdhetens baksida” säkerligen upprörde många feminister och jämställdhetsförespråkare.² Det författarna vill belysa är de problem och motsättningar som uppstår när den konsensusbetonade svenska jämställdhetsideologins ideal krockar med den konfliktfyllda verkligheten.

Denna uppsats diskuterar några aspekter av den svenska jämställdhetsideologin³, med utgångspunkt från debatten om skatteavdrag för hushållstjänster. ”Pigdebatten berör många av 1900-talets sociala, politiska och ideologiska konflikter och aktualiserar flera kontroversiella samhällsfrågor” skriver Lisa Öberg i sin text om den svenska arbetarrörelsens mångbottnade och problematiska förhållande till det obetalda och betalda hemarbetet.⁴ Mitt val att undersöka frågan om skatteavdrag för hushållstjänster grundar sig i just detta, att dess vara eller icke vara ställer på sin spets samverkan och motsättningar mellan de strukturer som karaktäriserar den patriarkala och rasifierade kapitalismen, och som bör vara av intresse att belysa om man är intresserad av ett jämlikt samhälle.

Den s.k. pigdebatten är inget nytt fenomen i svensk politik, men fick förnyad kraft när nationalekonomen Ann Marie Pålsson i början av 1990-talet framförde kravet på skatteavdrag för hushållstjänster.⁵ Nedsjärningspolitik och ökade krav såväl på arbetsmarknaden som i familjelivet har sedan dess bidragit till att elda under debatten⁶, och en av den nytillträdde borgerliga regeringens första åtgärder var att införa ett system med skatteavdrag för hushållstjänster. Med hjälp av ideologisk metod analyserar jag den borgerliga regeringens argumentation för hushållstjänstavdrag som jämställdhetsreform och JämO:s förhållningssätt till detta. Jag diskuterar sedan utifrån detta, med utgångspunkt i ett materialistiskt, intersektionellt perspektiv, de underliggande föreställningar som kommer till uttryck i debatten, och hur dessa förhåller sig till den svenska jämställdhetsideologin.

¹Grönlund & Halleröd 2008, s 11

²Nordenmark mfl, DN Debatt 2008.01.04

³När jag använder uttrycket ”den svenska jämställdhetsideologin” syftar jag på det system av värderingar kring maktförhållandet mellan kvinnor och män och de praktiker som utifrån detta sedan 1970-talet haft en plats i den svenska, statliga byråkratin. Exempel på producenter/produkter av denna ideologi är jämställdhetslagen, den statliga myndigheten JämO samt ett stort antal statliga utredningar med jämställdhet i fokus.

⁴Öberg 1999, s 164

⁵Se bl.a. Platzer 2007, Ulmanen 1998

⁶Åström 2005

1.1 Syfte/frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att synliggöra och kritiskt reflektera kring de föreställningar som kommer till uttryck i regeringens argumentation för skatteavdrag för hushållstjänster som jämställdhetsreform, och i det jämställdhetsperspektiv som här företräds av JämO. Utifrån detta för jag en diskussion kring vad som kan sägas angående jämställdhetsperspektivets möjligheter och begränsningar i debatten om hushållstjänster. Jag vill på detta sätt, ur ett konfliktteoretiskt perspektiv, ge ett bidrag till den akademiska debatten om hushållstjänster och även göra ett inlägg i den kritiska diskussionen om den svenska jämställdhetsideologin.

De frågeställningar jag ämnar försöka besvara är

- Vilka riktningar reformen sig till? Vilka anser man ska utföra tjänsterna? Vilka omfattas av jämställdhetsprojektet?
- Vilka synpunkter framför företrädare för den statliga jämställdhetsideologin, i uppsatsen exemplifierad av JämO, på förslaget som jämställdhetsreform? Vilka möjligheter och brister finns i denna ideologi, när den ska användas för att analysera förslaget?

Jag går därifrån vidare till att utifrån detta diskutera hur jämställdhetsperspektivet fungerar när det appliceras på en verklighet där kön, klass och etnicitet samspelar. I slutdiskussionen reflekterar jag kring frågan vad man utifrån ovanstående kan säga om den svenska jämställdhetsideologins funktion, i en verklighet där kvinnor inte utgör en homogen grupp, och där objektiva intressekonflikter döljer sig under den samförståndsanda som präglar jämställdhetsdiskursen.

1.2 Avgränsningar

Regeringens motivering av hushållstjänstavdrag innehåller flera huvudargument, där den förmodade jämställdhetsvinsten bara är ett av dem. Andra dominerande argument om ökad sysselsättning och minskat svartarbete har också bemötts och diskuterats av feministiska forskare. Jag kommer dock enbart att inrikta mig på jämställdhetsargumentationen, och dess förhållande till en yttre verklighet.

Det finns många politiker, och givetvis andra debattörer, som uttryckt att reformen kommer att bidra till ökad jämställdhet i Sverige. Jag intresserar mig i denna uppsats för regeringens argumentation, eftersom de är den aktör som de facto införde reformen, och det kan därför vara angeläget att synliggöra och reflektera kring vad de faktiskt sade i debatten om förslaget.

Jag utgår enbart från tryckta källor, att även gå igenom TV-framträdanden och radiouttalanden hade blivit för tidskrävande för att låta sig göras inom ramen för denna uppsats.

1.3 Material

Att hitta material som uttrycker regeringens argumentation för hushållstjänstavgift har varit svårare än jag trodde. Det tycks som om en stor del av denna debatt förts av andra aktörer, exempelvis ledarskribenter, forskare och politiker på lägre nivå. När man från regeringens sida deltagit i debatten har man inte gjort det särskilt fördjupat eller omfattande, om man jämför med argumentationen kring andra aspekter av reformen. Detta kan förstås ses som ett resultat i sig, och har fått mig att fundera över i vilken utsträckning man verkligen ser hushållstjänstavgiften som en jämställdhetsreform, eller om det främst är ett sätt att i jämställdhetens förlovade land öka acceptansen för ett kontroversiellt förslag. Istället för att vidare utforska detta spår har jag dock valt att utgå från det material som finns. Det rör sig om två propositioner⁷, en interpellationsdebatt⁸ och en intervju med statsminister Fredrik Reinfeldt⁹. För att kunna placera regeringens argumentation i en samhällelig, materiell kontext kommer jag att använda den statistik och de forskningsresultat som finns tillgängliga kring vilka som köper hushållstjänster och vilka som utför dem. Eftersom reformen nyligen infördes finns det inte mycket att tillgå kring den svenska situationen, jag använder därför även forskning som gjorts i en global kontext.

Underlag för den avslutande diskussionen om jämställdhetsbegreppet och den svenska jämställdhetsideologin utgörs av JämO:s remissvar till regeringens första proposition.¹⁰ JämO är den remissinstans som mest fokuserar på reformens jämställdhetskONSEKVENSER, och är intressant att analysera då JämO får anses som en representant för den statliga, svenska jämställdhetsideologin.

1.4 Forskningsöversikt

Forskningen kring kvinnors arbete, där det obetalda hemarbetet utgör en väsentlig del, är mycket omfattande. Ett stort antal studier har gjorts om kvinnors dubbelarbete, såväl på det svenska fältet som globalt. Relevant för denna uppsats är den forskning om kvinnors arbete som fokuserar på betalt hemarbete, i den svenska kontexten kallat hushållstjänster. Bridget Andersons studie *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour* har sedan den kom ut år 2000 hunnit bli något av en klassiker. Anderson undersöker situationen för migrerade hushållsarbetare i Nord och diskuterar såväl rasifieringen av denna typ av arbete som feminiseringen av arbetsmarknaden. Anderson synliggör både köparna och säljarna av hushållsarbete, och problematiserar utifrån detta föreställningar om kvinnokollektivets homogenitet.¹¹ Andra omfattande studier som behandlar betalt hushållsarbete ur ett globalt perspektiv är Barbara Ehrenreichs och Arlie Russell Hochschilds *Global woman. Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy* och Antoinette Fauve-

⁷Prop. 2006/07:94, prop. 2007/08:13

⁸Interpellation 2007/08:680 om skattesubventioner för hushållsnära tjänster

⁹Hagström 2005

¹⁰Remissvar JämO, 1966/2007, aktbilaga 5

¹¹Anderson 2000

Chamoux *Domestic service and the formation of European identity*. Den förstnämnda behandlar hushållsarbetet som en av flera aspekter av den rasifierade och feminiserade tjänstesektorn, där kvinnors arbetskraft blivit den nya importvaran från tredje världen till de rika länderna.¹² Den senare kartlägger den roll hemmens betjänter spelat från 1500-talet fram till idag, med fokus på de som utfört och utför arbetet, och deras situation i en globaliserad värld.¹³

Frilansjournalisten Kerstin Fredholm har bidragit till kunskapen om den svenska (i huvudsak svarta) marknaden för hushållstjänster genom sin reportagebok *Fint hemma. Reportern förklädd till piga*, där hon wallraffar som städerska hemma hos förmögna svenska familjer.¹⁴ Den svenska debatten om hushållstjänster och skattelättnader fram till år 2007 behandlas utförligt i Ellinor Platzer's avhandling *Från folkhem till karriärhushåll*. Avhandlingen består av fyra delstudier, där den första är en redogörelse för ”pigdebatten” i retrospektiv, den andra diskuterar situationen idag och den tredje och den fjärde baseras på intervjuer med köparna av hushållstjänster kring synen på hemarbete och jämställdhet, samt synen på de som utför hushållstjänsterna.¹⁵ Platzer menar att köp av hushållstjänster utgör en viktig faktor för mellanskiktets upprätthållande av livsstil och identitet, och att dessa familjer idag har möjlighet att sätta den politiska dagordningen och avgöra vad som ska anses som samhällseliga problem.

Jämställdhetsbegreppet och den svenska jämställdhetsideologin har diskuterats och problematiserats av många feministiska forskare, exempelvis Yvonne Hirdman och Maud Eduards.¹⁶ Om jämställdhetsbegreppets förhållande till hushållstjänster ur ett intersektionalitetsperspektiv skriver Paulina de los Reyes i *Mångfald och differentiering*, där hon menar att jämställdhetsdiskursen är en viktig del i konstruerandet av den svenska nationella självbilden.¹⁷ Denna ståndpunkt delas av Anna Gavanoas i artikeln ”De onämnbare. Jämlikhet, ”svenskhets” och privata hushållstjänster i pigdebattens Sverige”, där hon diskuterar rasifieringen av de kvinnor som utför hushållstjänster.¹⁸ Petra Ulmanen diskuterar i sin debattbok (*S)veket mot kvinnorna och hur högern stal feminismen* hur feminism(er) förhåller sig till andra politiska ideologier, och menar att det sedan 1990-talet skett en ideologisk högeroffensiv i det svenska samhället, som också starkt påverkat den feministiska debatten. Ulmanen kopplar ihop klass och kön, och analyserar utifrån detta den svenska pigdebatten.¹⁹

¹²Ehrenreich & Hochschild 2002

¹³Fauve-Chamoux 2004, red.

¹⁴Fredman 2005

¹⁵Platzer 2007

¹⁶Hirdman 1990, Eduards 1995

¹⁷De los Reyes 2001

¹⁸Gavanoas 2006

¹⁹Ulmanen 1998

1.5 Teoretiska utgångspunkter

Jag hämtar mina teoretiska grundantaganden från materialistisk feminism, bl.a. formulerad av den amerikanska ekonomen Heidi Hartmann, som menar att för att kunna förstå samhället måste vi inse att det både är patriarkalt och kapitalistiskt. Hartmanns analys är ett försök till två-systemteori, där relationer mellan patriarkat och kapitalism diskuteras utifrån antagandet om objektiva intressen som avgörande drivkraft. En sådan konfliktteoretisk utgångspunkt tror jag är lämplig för att analysera argumentationen för hushållstjänstavdrag som jämställdhetsreform, och för att kunna föra en diskussion om jämställdhetsideologins problematiker.

Våra samhällen är enligt Hartmann ”patriarkalt kapitalistiska med vit överhöghet.”²⁰, och patriarkatet definieras som ”en uppsättning sociala relationer som har en materiell bas och där det mellan männen finns hierarkiska relationer och en solidaritet som gör det möjligt för dem att i sin tur dominera kvinnorna. Patriarkatets materiella bas är männens kontroll över deras arbetskraft. Den kontrollen utövas genom att man hindrar kvinnornas tillträde till nödvändiga ekonomiskt produktiva resurser och inskränker deras sexualitet.”²¹ Arbetsdelningen mellan könen ses som grundläggande för patriarkatets fortlevnad, såväl på arbetsmarknaden som utanför. Sociologen Joan Acker menar att även ”class relations are (...) produced and reproduced outside what are thought of as core capitalist processes, in unpaid work of various kinds.” Könsarbetsdelningen på arbetsmarknaden återspeglar den i hemmet, då kvinnor sköter kvinnojobb, ofta samma arbete som de annars utför obetalt. ”Eftersom dessa jobb har låg status och lön förblir de patriarkala relationerna intakta trots att deras materiella bas i viss mån förskjuts från familjen till lönespridningen, från ett familjebaserat till ett industriellt baserat patriarkat.”²² Hartmann menar att nedvärderingen av sådana arbetsuppgifter som kvinnor utför skymmer kapitalets oförmåga att uppfylla sociala mål, samtidigt som den tillhandahåller ett motiv för manlig dominans.

Medan andra marxistiskt inspirerade feminister ansett att kvinnors arbete *ger sken* av att vara för männen, men i själva verket är för kapitalet, menar Hartmann att det *verkligen är* för männen, även om det också reproducerar kapitalismen. Män drar nytta av kvinnors arbete bl.a. genom att ta emot personlig betjäning från kvinnor, genom att inte behöva utföra hemarbete eller uppfostra barn och genom att ha sexuell tillgång till kvinnors kroppar. ”Denna betjänings innehåll och omfattning må skifta mellan olika klasser, etniska grupper och rasgrupper men det faktum att männen betjänas står fast. (...) Därav följer att männen har ett materiellt intresse av kvinnornas fortsatta förtryck. I längden kan detta visa sig vara ett 'falskt medvetande' eftersom en majoritet av männen skulle dra nytta av att hierarkin inom patriarkatet avskaffades, men på kort sikt innebär hierarkin kontroll över

²⁰Hartmann 1986, s 34

²¹Hartmann 1986, s 34

²²Hartmann 1986, s 42

andra människors arbete, en kontroll som männen är ovilliga att frivilligt avstå från.”²³ Enligt Hartmann är det av intresse att studera hierarkin mellan män och deras olika tillgång till de patriarkala förmånerna, och uppmärksamma hur klass, ras, nationalitet, civilstånd, ålder och sexuell läggning spelar in. På samma sätt menar Hartmann att kvinnor beroende på sådana strukturer underkastas olika grader av patriarkal makt, och på olika sätt kan utöva klassmässig, rasmässig eller nationell makt.

Sedan Heidi Hartmann gav ut sin klassiska text *Det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism* har mycket hänt på det genusvetenskapliga fältet. Kritik har riktats mot den marxistiskt betonade feminismen, bl.a. från postkoloniala teoretiker. En kritik som kommit från sådant håll är att den materialistiska feminismen är etnocentristisk, då den inte i tillräckligt stor utsträckning synliggör hur ras/ethnicitet hänger samman med klass och kön, eller hur vissa grupper av kvinnor tjänar på andra kvinnors underordning. Postkoloniala teoretiker pläderar för ett intersektionellt perspektiv; ”ett teoretiskt instrument för att analysera maktens komplexa konstruktion utan att hamna i en ontologisk hierarkisering av ojämlikhet.”²⁴ Ekonomhistorikern Paulina de los Reyes och sociologen Diana Mulinari har bidragit till att utveckla de intersektionella perspektiven på det svenska fältet och menar att intersektionalitet syftar till att ”synliggöra och problematisera de sammanlänknings som är konstitutiva för maktutövandet och bevarandet av ojämlikheten (...) och hur olika historiskt och situationsberoende maktrelationer skapas i och genom den simultana verkan av kön, klass och 'ras'/ethnicitet. Med detta menar vi för det första att bakom kategorin kön finns alltid en uppsättning olika sociala positioner genomsyrade av bl.a. klass- och rashierarkier. Omvänt, i den mån vi inte bekömer kategorierna ras och ethnicitet, existerar dessa endast som isolerade analytiska begrepp. De definieras antingen utifrån den manliga normen eller förutsätts vara könsneutrala. På ett liknande sätt är klass aldrig könsneutral men den är alltid rasifierad”.²⁵

Intersektionalitetsperspektivet har kritiserats av marxister för att blanda ihop objektiv position med identitet, och för att mest vara deskriptivt och därmed sakna möjlighet att bidra till förändring av de rådande förhållandena. Sociologen Martha Gimenez menar att marxismen som utgångspunkt behövs ”om studiet av klass, genus och 'ras' är tänkt att syfta till något utöver en ändlös dokumentation av variationen i dessa maktrelationers respektive betydelse, kompletterad med beskrivningar av hur klass, genus och 'ras' på olika sätt samverkar i formandet av väldigt specifika kontexter och erfarenheter.”²⁶

²³Hartmann 1986, s 24

²⁴De los Reyes & Mulinari 2005, s 125

²⁵De los Reyes & Mulinari 2005, s 24

²⁶Gimenez 2005, s 57

Jag ser inte intersektionalitet som en enhetlig teori, utan, i likhet med sociologen Anna Engstam, snarare som ”kritiska interventioner (...) av de brister man finner hos etablerade teoretiska modeller”.²⁷ Engstam menar att intersektionalitet ”är ett sätt att bestämma ett vetenskapligt problem, inte att lösa det.”²⁸ Intersektionalitet uttalar sig inte om den materiella basen för de sociala skiljelinjer man diskuterar, utan beskriver de effekter som uppstår när olika ”sociala skiljelinjer genomskär varandra i konkreta fall”.²⁹ Jag ser därför inte att användandet av intersektionella interventioner står i motsats till användandet av materialistisk feminism, utan tror att det kan vara ett nödvändigt komplement i de analyser jag ämnar göra, såväl av regeringens och JämO:s argumentation som av den svenska jämställdhetsideologin i ett större perspektiv.

1.6 Metod

För att kunna analysera regeringens argument för hushållstjänstavdrag som jämställdhetsreform, och utifrån detta diskutera jämställdhetsideologin, använder jag mig av en metod för textanalys som kallas ideologikritik, eller kritisk idéanalys. Inslag i en dominerande ideologi (i det här fallet regeringens jämställdhetssyn/den statliga jämställdhetsideologin) analyseras, för att begripliggöras eller avslöjas. Det räcker inte att analysera det språkligt manifesta, det som finns på ytan, man måste gå vidare och leta efter det som är underliggande, som inte sägs rakt ut. För att texten ska begripliggöras och kunna placeras i ett sammanhang måste analysen också omfatta en undersökning av verkligheten (i det här fallet det rasifierade klassamhället/patriarkatet). Analysen består alltså av en textanalys av materialet i syfte att försöka begripliggöra den latent delen, vilken relateras till en materiell, samhällelig kontext.³⁰

Metoden är kopplad till kritisk teori och den s.k. Frankfurtskolan, vilka med en marxistisk analys i grunden framförallt studerar den samhälleliga överbyggnaden, och analyserar ”sambandet mellan det sociala och kulturella, dvs. mellan olika sociala grupperingar och vissa värden, attityder och generella föreställningar om samhället.”³¹ En ideologi innebär alltid en förvrängning av verkligheten, som tjänar en viss klass eller grupps intressen och strävan efter makt. ”För att kunna nå fram till en någorlunda 'objektiv' kunskap om den sociala verkligheten måste man genomskåda de olika ideologiska föreställningar som har sina rötter i olika sociala gruppers försök att tillskansas sig makt.”³² Många studier inom Frankfurtskolan syftade till att avslöja de principer som styr samhället.³³

²⁷Engstam 2005, s 48

²⁸Engstam 2005, s 48

²⁹Engstam 2005, s 36

³⁰Bergström & Boréus 2000

³¹Miegel & Johansson 1996, s 102

³²Miegel & Johansson 1996, s 106

³³Bergström & Boréus 2000

Den kritiska teorin är framförallt är en hållning, snarare än en specifik teori. Skillnaden mellan traditionell och kritisk teori handlar om ”huruvida teorin bidrar till samhällets reproduktion eller till dess undergrävande och förändring.”³⁴ Det finns alltså ett uttalat, samhällsförändrande syfte i ideologikritiken, varför jag tycker att den borde fungera väl som metod i en feministisk uppsats.

Jag övervägde att använda kritisk diskursanalys, som också hämtat inspiration från Frankfurtskolan. Gemensamt för ideologikritiken och den kritiska diskursanalysen är att båda syftar till att avslöja dolda maktstrukturer. Den kritiska diskursanalysen, företrädd av bl.a. Norman Fairclough, innebär en vidgning av diskursbegreppet. Analysen delas upp i tre steg; diskurs som text, som diskursiv praktik och som social praktik. Diskurs som text innebär en starkt lingvistisk utgångspunkt, där olika texters struktur jämförs. Diskursiv praktik handlar om hur texter produceras, distribueras och konsumeras. Diskurs som social praktik innebär att relationerna mellan text och diskursiv praktik relateras till något större, t.ex. andra diskursiva praktiker eller icke diskursiva områden som t.ex. ekonomiska förhållanden. Diskurser anses konstruera sociala identiteter och upprätthålla rådande strukturer. De inneboende motsättningarna i samhället legitimerar ett kritiskt förhållningssätt, och utgör grund för kritikens existens.³⁵

Fördelen med kritisk diskursanalys kan vara att den ger möjligheter till en ”öppnare” analys än ideologikritiken, vilken riskerar att innebära att texten pressas in i en på förhand bestämd modell och inte själv får tala. Kritisk diskursanalys ställer krav på en noggrann redovisning av hur analysen genomförts, vilket möjliggör god intersubjektivitet. Risker är dock att metoden dominerar för mycket och är svår att följa för den som befinner sig utanför fältet. Feministiska studier bör kunna tillgodogöras även av människor utanför akademien, som kanske är mer intresserade av studiens resultat än av själva forskningsmetoden. Nackdelen med ideologikritiken är å andra sidan att det kan vara svårt att följa hur analysen är gjord, vilket riskerar att innebära dålig intersubjektivitet. Forskaren kommer att möta krav på att redovisa sina värdepremisser, vilket jag dock inte ser som en nackdel utan som en nödvändig förutsättning för att kunna närma sig någon form av objektivitet.

Det som får mig att välja ideologikritik framför diskursanalys är i slutändan det senares karaktär av både teori och metod. Winther Jørgensen och Philips understryker vikten av att inte använda diskursanalysen lösryckt från den teoretiska och metodologiska grunden. ”De diskursanalytiska angreppssätt som vi presenterar är inte bara metoder för analys av data utan en teoretisk och metodologisk helhet – en paketlösning.”³⁶ Ett diskursivt förhållningssätt innebär att distinktionen mellan idé och verklighet bryts, ”föreställningar om” hålls inte isär från det yttre objektet.

³⁴Therborn 1976, s 17

³⁵Bergström & Boréus 2000

³⁶Winther Jørgensen & Philips 2000, s 10

Diskursanalysen avvisar ett samband mellan materiell utgångspunkt och medvetande³⁷, vilket på ett avgörande sätt skiljer den från det materialistiska perspektiv jag utgår från. Ideologikritiken har starka kopplingar till Antonio Gramscis hegemonibegrepp, vilket syftar till att förklara överbyggnadens funktion som samhällsbevarande. Gramsci lägger visserligen stor vikt vid det icke-materiella, men menar att hegemonin i slutändan avgörs av maktförhållandena i den ekonomiska basen,³⁸ en syn som skiljer sig markant från den diskursanalytiska. Ideologikritiken intresserar sig för aktörer och deras bakomliggande intentioner. Detta ser jag som en styrka, liksom insikten om att texten måste relateras till en materiell verklighet.

2. Skatteavdrag för hushållstjänster – bakgrund och argumentation

2.1 Sverige får ”pigavdrag”

Införandet av skattelättnader för hushållstjänster var ett av den borgerliga alliansens vallöften inför riksdagsvalet 2006, och presenterades i det gemensamma valmanifestet som en åtgärd för att skapa fler jobb och fler företag, genom att göra det billigare att anställa.³⁹ Förslaget aviserades sedan i den nytillträdde regeringens budgetproposition för 2007, vilken följdes av en promemoria från Finansdepartementet som låg till grund för propositionen *Skattelättnader för hushållstjänster*.⁴⁰ Beslutet om införande av skattelättnader för hushållstjänster fattades av riksdagen i maj 2007, med 158 röster för (M, Fp, Kd, C), 135 mot (S, V), 14 som avstod (Mp) och 42 frånvarande.⁴¹

Reformen innebär att den som har utgifter för hushållsarbete kan få en minskning av skatten med hälften av utgiften. Med hushållsarbete menas städarbete eller annat rengöringsarbete, vård av kläder och hemtextilier, matlagning, snöskottning, skötsel av tomt eller trädgård i form av häck- och gräsklippning, krattning och ogräsrensning. Även omsorg och tillsyn av fysiska personer innefattas, t.ex. barnpassning eller vård av äldre anhöriga. Arbetet ska vara utfört i eller i anslutning till köparens bostad, vilken definieras som ”utrymme som med nyttjanderätt eller äganderätt helt eller till väsentlig del används för boende inom Europeiska ekonomiska samarbetsområdet”⁴². Detta innebär att man kan få avdrag på skatten om man köper hushållstjänster i exempelvis sitt sommarhus, oavsett om detta ligger i Sverige eller i ett annat EU-land. Dock avses inte hotell, pensionat eller vandrarhem. Arbetet ska ha utförts av någon som har F-skattsedel, eller motsvarande intyg om det rör sig om ett utländskt företag, och får inte vara utfört av en närstående eller av ett företag där den sökande eller en närstående till denne har ett väsentligt inflytande.

³⁷ Bergström & Boréus 2000

³⁸ Linderborg 2001

³⁹ Fler i arbete – mer att dela på. Valmanifest 2006

⁴⁰ Prop. 2006/07:94

⁴¹ Skatteutskottets betänkande 2006/07: SkU15

⁴² Prop. 2006/07:94, s 6

Skattereduktionen får inte överstiga 50 000 kronor per person och år, och ges bara om kostnaderna för hushållstjänster varit mer än 1000 kronor.⁴³

I propositionen redogör man översiktligt för avsikten med reformen på följande sätt: ”Syftet med skattereduktionen är bl.a. att omvandla svart arbete till vitt arbete samt att möjliggöra för kvinnor och män att öka sin tid på arbetsmarknaden. Avsikten är även att fler korttidsutbildade skall komma in på arbetsmarknaden och att såväl kvinnor som män skall kunna kombinera familjeliv och arbetsliv på lika villkor. De berörda tjänsterna skall kunna utföras även av personer som saknar en mer omfattande yrkesutbildning.”⁴⁴

Kort efter att systemet trätt i kraft tillsatte regeringen en statlig utredning, med direktivet att undersöka hur systemet med skattelättnader kunde förenklas och effektiviseras för hushållen.⁴⁵ I sitt betänkande *Skattelättnader för hushållstjänster* föreslår Hushållstjänstutredningen att skattelättnaden ska ges direkt vid köpet av tjänsten, säljaren får sedan begära ut resterande summa från Skatteverket. Utredningen föreslår även att kravet på F-skattesedel ska slopas, samt att begränsningen för att anlita sitt eget eller ett närstående företag ska tas bort. De nya reglerna ska enligt förslaget börja gälla från 1 januari 2009.⁴⁶

2.2 Skattelättnader som jämställdhetsreform – regeringens argumentation och JämO:s svar

I propositionen⁴⁷ hänvisar regeringen till en rapport som SCB gjorde 2003, där man kartlade kvinnors och mäns tidsanvändning fördelat på betalt arbete, hemarbete och fritid under åren 1990/91 och 2000/01⁴⁸. Av undersökningen framgår att kvinnor och män ägnade i genomsnitt lika mycket tid åt produktivt arbete, men att kvinnors arbete var mer jämnt fördelat på betalt och obetalt arbete. Kvinnor arbetade i genomsnitt 8 timmar mer obetalt per vecka, och stod främst för omsorgen om de egna barnen, medan tiden för lek delades lika mellan män och kvinnor. I propositionen lyfter man också fram den jämställdhetspolitiska utredningens betänkande *Makt att forma samhället och sitt eget liv*⁴⁹ som slår fast att kvinnor tar större ansvar än män för omsorgen om anhöriga, t.ex. gamla föräldrar. Mängden obetalt arbete som anhöriga utför har ökat i takt med att insatserna från hemtjänsten minskat, och det är främst medelålders döttrar som står för detta arbete. Antalet köpta tjänster från den privata marknaden har ökat bland högutbildade äldre, medan

⁴³Prop. 2006/07:94

⁴⁴Prop. 2006/07:94

⁴⁵Dir 2007:104

⁴⁶SOU 2008:57

⁴⁷Prop. 2006/07:94

⁴⁸Rapport 99, SCB 2003

⁴⁹SOU 2005:66

det bland lågutbildade äldre istället skett en ökning av anhörigas insatser. ”Det är inte ovanligt att kvinnor som en följd av detta ansvar exempelvis tvingas att deltidsarbeta eller leva under stark stress. Om dessa tjänster i stället kan köpas av hushållet skulle det underlätta vardagen för många, framför allt för dubbelarbetande kvinnor.”⁵⁰ Regeringen anför att skattereduktion skulle kunna medföra att den obetalda arbetstiden minskar, och ersättas av mer betald arbetstid på marknaden, vilket skulle förbättra ”framför allt kvinnors yrkesposition och ekonomiska självständighet.”⁵¹ Man menar vidare att reformen ökar ”individens möjligheter att arbeta med det individen är bäst på” genom att ”individen (köper) tjänsten och använder den frigjorda tiden till att öka antalet arbetade timmar på marknaden.”⁵² Om de potentiella säljarna av hushållstjänsterna skriver man att ”Även de som utför tjänsterna förbättrar sina inkomster i exempelvis de fall de går till arbete från arbetslöshet. Erfarenheter från andra länder som infört lägre beskattning på marknadsbaserade hushållstjänster visar att det till stor del är kvinnor som utför dessa (...). De som främst kommer att utföra dessa tjänster är troligen korttidsutbildade.”⁵³

I kapitlet *Konsekvensanalyser* finns ett stycke vid namn *Jämställdhetsanalys* på tjugo rader. I det anförts i stort sett exakt samma argument som jag redan redogjort för ovan, med tillägget att det förmodligen kommer att bli kvinnor som utför hushållstjänsterna, eftersom det redan idag är ett kvinnodominerat arbete i Sverige. Man menar dock att ”även om det är ett traditionellt kvinnoyrke så stärks yrkespositionen och den ekonomiska självständigheten för de kvinnor som går från svart arbete till vitt och för dem som går från arbetslöshet till att arbeta inom denna sektor.”⁵⁴

Hur förslaget förhåller sig till de nationella jämställdhetsmålen berörs inte i propositionen. Däremot nämns detta med en mening i regeringens proposition *Skattelättnader för förmån av hushållstjänster*, där man föreslog att skatteavdrag även ska kunna göras för hushållstjänster som löneförmån. Sist i avsnittet *Jämställdhetsanalys*, som i övrigt är nästan identiskt med det i den första propositionen, skriver man ”Förslaget innebär att både det jämställdhetspolitiska målet om ekonomisk jämställdhet och målet om en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet påverkas.”⁵⁵ På vilka sätt målen påverkas utvecklas inte.

När riksdagen debatterade utskottets betänkande över propositionen *Skattelättnader för hushållstjänster* deltog inget av statsråden. Däremot svarade finansminister Anders Borg på flera

⁵⁰Prop. 2006/07:94, s 42-43

⁵¹Prop. 2006/07:94, s 31

⁵²Prop. 2006/07:94, s 35

⁵³Prop. 2006/07:94, s

⁵⁴Prop. 2006/07:94, s 56

⁵⁵Prop. 2007/08:13, s 31

interpellationer om förslaget. Jag har valt att titta på debatten om en interpellation⁵⁶ från den socialdemokratiska riksdagsledamoten Eva-Lena Jansson, eftersom den, till skillnad från de andra, behandlar jämställdhetsproblematiken. Jansson frågar finansministern ”varför det är så viktigt att skattesubventionera tjänster för dem som uppenbarligen har god betalningsförmåga.” Anders Borg svarar att det är en tillväxtförlust när människor själva utför arbete i hemmet istället för att hyra in någon att utföra tjänsterna, och att det är en ”jämställdhetsförlust” att kvinnor utför merparten av det obetalda arbetet i hemmet. Hushållstjänsterna spelar ”en viktig roll för att också kvinnor ska kunna göra karriär och för att också kvinnor ska kunna ta ansvarsfulla positioner.” Borg hänvisar till Kvinnomaktsutredningen, som fastslår att kvinnor på ledande positioner är viktigt för att få jämställdhet på arbetsplatserna. Han konstaterar att ”Manliga chefer leder till en mer ojämlik lönesättning än kvinnliga chefer.” Jansson replikerar och frågar hur det skulle kunna öka jämställdheten att ingen i familjen städar längre. Ett hushållsavgift, svarar finansministern, ger ”en möjlighet för fler kvinnor med längre utbildning och mer kvalificerade positioner att arbeta mer.” Härfter berör Borg, vad som mig veterligen är enda gången, frågan om mäns ansvar för hemarbetet. Han säger ”Man kan naturligtvis önska att vi istället kunde ha en jämställdhetsdebatt där vi fick männen i dessa hushåll att ta ett större ansvar. Det skulle jag naturligtvis också tycka var väldigt bra. Men den diskussionen har nu pågått i Sverige i 20, 30, 40, 50, kanske till och med 100 år, utan att det har haft några väldiga effekter.”

I Pockettidningen R:s temanummer om hushållstjänster finns en intervju med statsminister Fredrik Reinfeldt. På frågan om hur skatteavgiften kan öka jämställdheten svarar Reinfeldt: ”Även om vi strävar efter ett samhälle där män och kvinnor tar lika mycket ansvar i hemmet är det inte alltid så idag. Då ser vi det som vår uppgift att förbättra förutsättningarna för att kvinnor och män ska kunna kombinera arbetsliv och familjeliv på lika villkor. Om en skattereduktion kan ge familjer större möjlighet att köpa tjänster som underlättar vardagen, då kommer också kvinnorna att kunna öka sin egen tid på arbetsmarknaden. Ett av de största jämställdhetsproblemen i Sverige idag är att kvinnor både arbetar, tjänar och äger mindre än män. Vi tror att detta förslag kan vara ett steg på vägen till att ändra på den ordningen.”⁵⁷

I sitt remissvar⁵⁸ till Finansdepartementets promemoria *Skattelättnader för hushållstjänster* konstaterar dåvarande JämO Claes Borgström inledningsvis att förslaget saknar en genomarbetad konsekvensanalys ur jämställdhetssynpunkt, och att man därför inte kan ta ställning till förslaget i sin helhet. Man utesluter dock inte att det skulle kunna vara ett steg mot delmålen för jämställdhet,

⁵⁶Interpellation 2007/08:680 om skattesubventioner för hushållsnära tjänster

⁵⁷Hagström 2007, s 93

⁵⁸Remissvar JämO, 1966/2007, aktbilaga 5

”främst de som handlar om ekonomisk jämställdhet och en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet” och att det skulle kunna ”skapa förutsättningar för att nå regeringens övergripande jämställdhetsmål.” Man slår fast att frågan ”har stor bäring på arbetet med att nå ett jämställt samhälle” och att det därför är ”både förvånande och beklagligt att förslaget utarbetats med ett synnerligen begränsat jämställdhetsperspektiv”. Man framhåller att mäns situation inte påverkas nämnvärt av förslaget och att det saknas resonemang kring det upphävande av könsmaktsordningen som man menar också ligger i jämställdhetsmålen. Även om förslaget i sig är könsneutralt kommer det att påverka kvinnor och män på olika sätt, eftersom ”det ska omsättas i en verklighet där kvinnor och män fortfarande verkar under olika förutsättningar och på olika villkor”. Vidare skriver man att förslaget kortsiktigt skulle kunna ”gynna en del kvinnor genom att stärka deras position på arbetsmarknaden och ge vissa kvinnor viss avlastning i obetalt hushållsarbete” men att det endast är en del av befolkningen som kommer att ha råd att utnyttja möjligheten, även om de skulle marknadsarbeta mer. På längre sikt finns en risk att ”förslaget konserverar rådande obalans mellan kvinnor och män.” Man håller dock med om att reformen ”skulle kunna medföra lättnader, främst för kvinnor, i form av mindre stress och mer fri tid.” men menar att det är ”problematiskt om inte kvinnors obetalda insats motsvaras av mäns insatser.” Man påpekar också att för ensamstående kvinnor med barn, en grupp med låga inkomster, kommer förslaget i stort sett sakna betydelse och att risken är att det skapas en kvinnodominerad låglönegrupp. Mot bakgrund av dessa resonemang förordar JämO att förslaget utreds vidare.

3. Att försöka se bakom det manifesta – analys av materialet

3.1 Karriärkvinnor och korttidsutbildade

I följande avsnitt ska jag försöka lyfta fram och synliggöra de latenta föreställningar som döljer sig i regeringens argumentation, med hjälp av de teoretiska perspektiv jag tidigare redogjort för. För att kunna begripliggöra vad som sägs måste jag relatera detta till den rådande verkligheten, vilket jag gör med hjälp av relevant statistik och forskning som finns om hushållstjänster. För att läsaren ska hänga med påminner jag om de frågeställningar jag ämnar besvara: Vilka riktar reformen sig till? Vilka anser man ska utföra tjänsterna? Vilka omfattas av jämställdhetsprojektet?

Regeringen hänvisar till den utredning som visar att kvinnors obetalda arbete har ökat i takt med att insatserna från hemtjänsten minskat, och att detta framförallt gäller i lågutbildade familjer medan man i högutbildade familjer istället köper privata tjänster. Som en följd av detta konstaterar man att kvinnor tvingas dubbelarbeta, vilket leder till stark stress. Om vård av äldre anhöriga kunde köpas

skulle det underlätta vardagen ”framför allt för dubbelarbetande kvinnor.”⁵⁹ Här har man alltså sagt att det är i lågutbildade familjer som anhängvården ökat, och att köpanDET av hushållstjänster skulle underlätta framförallt för dessa kvinnor.

Regeringen anför att skattereduktion skulle kunna medföra att den obetalda arbetstiden minskar, och ersätts av mer betald arbetstid på marknaden, vilket skulle förbättra ”framför allt kvinnors yrkesposition och ekonomiska självständighet.”⁶⁰ Här talar man om kvinnor som homogen grupp, eller 'kvinnor i allmänhet'. Om de potentiella säljarna av hushållstjänsterna skriver man sedan ”Även de (min kurs.) som utför tjänsterna förbättrar sina inkomster i exempelvis de fall de går till arbete från arbetslöshet.” Här är alltså de kvinnor som ska utföra tjänsterna en annan grupp än den grupp man tidigare omnämmt; de kvinnor som ska köpa tjänsterna.

Man menar vidare att reformen ökar ”individens möjligheter att arbeta med det individen är bäst på” genom att ”individen (köper) tjänsten och använder den frigjorda tiden till att öka antalet arbetade timmar på marknaden.”⁶¹ I detta påstående döljer sig föreställningen om att människor alltid arbetar med det de är bäst på. Denna föreställning, relaterad till en yttre verklighet, innebär rimligen att man anser att en persons kunnighet inom ett visst yrke är starkt kopplad till vederbörandes kön, eftersom 90 % av de som utför hushållstjänster är kvinnor.⁶² Men också till personens klass, etnicitet och migrationsstatus, eftersom en stor del av hushållsarbetarna i den rika världen utgörs av kvinnor som migrerat för att kunna försörja sina familjer i sina hemländer.⁶³ De los Reyes skriver ”Den globala ekonomin skapar inte bara välbetalda, högkvalificerade arbeten i de mest expansiva sektorerna utan ger också upphov till en ständig efterfrågan på platsbundna, lågavlönade och illa ansedda tjänster. (...) Den platsbundna tjänsteproduktionen: hushållsarbete, barnomsorg, matlagning, städning m.m., skapar särskilda arbetsnischer för en långväga, oftast illegal, migration av kvinnor som ofta har en familj att försörja i hemlandet.”⁶⁴

Vilka som förväntas utföra hushållstjänsterna klargörs när regeringen konstaterar att ”Erfarenheter från andra länder som infört lägre beskattning på marknadsbaserade hushållstjänster visar att det till stor del är kvinnor som utför dessa tjänster. (...) De som främst kommer att utföra dessa tjänster är troligen korttidsutbildade.”⁶⁵ Det är alltså arbetarklassens kvinnor man ser som potentiell

⁵⁹Prop. 2006/07:94, s 42-43

⁶⁰Prop. 2006/07:94, s 31

⁶¹Prop. 2006/07:94, s 35

⁶²Lutz 2002

⁶³Anderson 2000

⁶⁴De los Reyes & Mulinari 2005, s 20-21

⁶⁵Prop. 2006/07:94

arbetskraft i tjänstesektorn. Att dessa arbetarkvinnor förmodligen i stor utsträckning kommer att ha en annan etnicitet än svensk nämner man överhuvudtaget inte. I Danmark var ökat arbetsutbud för invandrare ett viktigt argument för införandet av *hjemmeserviceordningen*, den danska motsvarigheten till skatteavdrag för hushållstjänster.⁶⁶ Den svenska regeringen väljer istället att tala om det mer klassbetonade men mindre etnicitetskopplade begreppet ”korttidsutbildade”, kanske för att frågan om etnicitet är betydligt känsligare i Sverige än i Danmark? Att etnicitet är centralt i köparnas preferenser visas dock i flera undersökningar, bl.a. i Platzers avhandling. En av de kvinnor som köper hushållstjänster uttrycker sig såhär: ”De [invandrarna] är mer flexibla med arbetstiden, de är mer flexibla överhuvudtaget. Svenskar är så styrda av regler, kan inte tänka sig att jobba på obekvämt arbetstid till exempel. Invandrarna är mer måna om att ställa upp så flexibiliteten gäller ju inte bara arbetstiderna utan också i övrigt, [...] det blir inte så mycket diskussion som det blir med svenskar. Svenskar har sina fackliga regler och det handlar ju mest om vad man inte ska behöva göra.”⁶⁷

Att köparna efterfrågar arbetskraft utifrån preferenser om etnicitet/ras/nationalitet bekräftas också av International Organization for Migration (IOM) som konstaterar i sin rapport att ”In all the countries where we collected data, certain groups or nationalities were generally preferred as domestic workers. (...) In Sweden, there was a preference for 'girls from the Baltic States because they need social and economic aid', while Muslim and gypsy employees were to be avoided.”⁶⁸ Man förklarar dessa preferenser hos köparna med att ”The racially/ethnically different worker is not perceived as an equal human being and so can be used and abused in ways that would be impossible in respect of workers of the same race/ethnicity. The migrant worker comes from an impoverished, 'uncivilized', 'backward' country, and so is neither familiar with nor entitled to the rights, freedoms and respect owed to local workers, and even paying them for their labour can be construed as a favour. Women and girls from socially devalued groups and who are socially, politically and economically marginalized are also devalued by both employers and clients, and construed as the 'natural' or 'ideal' occupants of the lowliest positions in domestic or sex work.”⁶⁹

Att hushållstjänster är ett kvinnoyrke är man medveten om från regeringens sida, men man menar att trots detta ”stärks yrkespositionen och den ekonomiska självständigheten för de kvinnor som går från svart arbete till vitt och för dem som går från arbetslöshet till att arbeta inom denna sektor.”⁷⁰ Denna springande punkt, arbetsdelningen mellan könen och den ekonomiska ojämlikhet som den

⁶⁶Platzer 2007

⁶⁷Platzer 2007, s 102

⁶⁸Anderson & O'Connell Davidson 2003, s 29-30

⁶⁹Anderson & O'Connell Davidson 2003, s 42

⁷⁰Prop. 2006/07:94, s 56

skapar, berörs inte av regeringen i större utsträckning än att man uppenbarligen menar att det i alla fall är bättre att ha ett kvinnoyrke än ett svart jobb eller inget jobb alls. Orsaken till att hushållsarbete är kvinnoarbete, att män inte deltar i det mer än i begränsad utsträckning, berörs vid ett enda tillfälle av finansminister Anders Borg som säger ”Man kan naturligtvis önska att vi istället kunde ha en jämställdhetsdebatt där vi fick männen i dessa hushåll att ta ett större ansvar. Det skulle jag naturligtvis också tycka var väldigt bra. Men den diskussionen har nu pågått i Sverige i 20, 30, 40, 50, kanske till och med 100 år, utan att det har haft några väldiga effekter.” Här frånsäger man sig det egna ansvaret för jämställdhetsdebattens inriktning, och tycks mena att frågan om mäns roll i utnyttjandet av kvinnors obetalda arbete bör lämnas därhän, eftersom ingen större förändring skett under en lång tidsperiod.

Statsminister Fredrik Reinfeldt konstaterar att ”Även om vi strävar efter ett samhälle där män och kvinnor tar lika mycket ansvar i hemmet är det inte alltid så idag. Då ser vi det som vår uppgift att förbättra förutsättningarna för att kvinnor och män ska kunna kombinera arbetsliv och familjeliv på lika villkor.” Även här finns vad man i bästa fall skulle kunna tolka som en uppgivenhet inför svårförändrade förhållanden, eller, kanske troligare, ett ointresse för hur kvinnors underordning konstrueras i förhållande till mäns överordning.

Vilka är det då reformen riktar sig till, eller, annorlunda uttryckt; vilka omfattas av det jämställdhetsprojekt som formuleras av regeringen? I citatet ovan om dubbelarbetande, lågutbildade kvinnors stressiga situation lät det som att denna grupp var en tänkt mottagare. Men i interpellationsdebatten säger Anders Borg att hushållstjänsterna spelar ”en viktig roll för att också kvinnor ska kunna göra karriär och för att också kvinnor ska kunna ta ansvarsfulla positioner.” Borg hänvisar till Kvinnomaktsutredningen, som fastslår att kvinnor på ledande positioner är viktigt för att få jämställdhet på arbetsplatserna. Han konstaterar att ”Manliga chefer leder till en mer ojämlig lönesättning än kvinnliga chefer.” Ett hushållsavdrag, säger finansministern, ger ”en möjlighet för fler kvinnor med längre utbildning och mer kvalificerade positioner att arbeta mer.” Innehavandet av ”karriär”, chefsskap, ”längre utbildning” och ”kvalificerade positioner” ger en tydlig bild av vilken klass (och till viss del etnicitet) de kvinnor man syftar på tillhör.

Platzer talar om ”karriärlivsformen” som central i förståelsen av efterfrågan på hushållstjänster. Den karriärinriktade praktiken hänförs till övre mellanskiktet, där båda makarna har ett jobb som kräver mycket övertidsarbete och tjänsteresor för att möjliggöra en klättring uppåt på karriärstegen.⁷¹

⁷¹Platzer 2007

Sociologen Joan Acker menar att klassklyftorna mellan kvinnor ökar i industrialiserade länder, när vissa kvinnor utför välbetalda arbeten på chefspositioner medan den stora majoriteten kvinnor utför dåligt betalda "kvinnojobb".⁷² Det vi vet om den klassmässiga positionen hos de som ansökt om skatteavdrag sedan reformen infördes är att de 10 % av befolkningen som har de högsta inkomsterna står för 40% av ansökningarna medan de 25% med lägst inkomster står för 10% av ansökningarna. Bland de högst avlönade köparna är de flesta män.⁷³ I Finland visade en undersökning år 2005 att det främst var män med höga inkomster som utnyttjat det finska systemet med subventionerade städtjänster.⁷⁴

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att regeringens argumentation i vissa delar är motsägelsefull, och därför svår att dra några entydiga slutsatser från. Att det är skillnad på kvinnor och kvinnor är dock tydligt, eller snarare; de kvinnor som omfattas av jämställdhetsprojektet är gifta, heterosexuella kvinnor med karriär. De som ska utföra hushållstjänsterna är korttidsutbildade, som i alla fall får ett vitt arbete istället för ett svart eller inget alls. Män som kollektiv figurerar endast i argumentationen när man konstaterar att deras förhållande till det obetalda hemarbetet inte förändrats under lång tid, och att det därför är nödvändigt att byta strategi för att karriärkvinnor ska kunna lönearbeta i högre utsträckning.

3.2 Å ena sidan, å andra sidan...

Åter igen påminner jag läsaren om de frågor jag inledningsvis ställde till materialet: Vilka synpunkter framför företrädare för den statliga jämställdhetsideologin, i det här fallet JämO, på förslaget som jämställdhetsreform? Vilka möjligheter och brister finns i denna ideologi, när den ska användas för att analysera förslaget?

JämO konstaterar att förslaget inte utretts tillräckligt ur jämställdhetssynpunkt men utesluter inte att det skulle kunna vara ett steg mot delmålen för jämställdhet, "främst de som handlar om ekonomisk jämställdhet och en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet"⁷⁵ och att det skulle kunna "skapa förutsättningar för att nå regeringens övergripande jämställdhetsmål", vilket slår fast att "kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv."⁷⁶ Mot bakgrund

⁷²Acker 2006

⁷³Martos Nilsson 2008

⁷⁴Malmberg 2006

⁷⁵"Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut", samt "Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjlighet att ge och få omsorg på lika villkor" är två av de fyra nationella delmål för jämställdheten som regeringens politik ska utgå från. www.regeringen.se

⁷⁶www.regeringen.se

av den feministiska kritik som riktats mot hushållstjänstreformen kan det kanske vid en första anblick tyckas anmärkningsvärt att JämO håller det för möjligt att den skulle kunna ligga i linje med de nationella jämställdhetsmålen. Jag menar dock att detta är en självklar konsekvens av hur dessa jämställdhetsmål är utformade, vilket i sin tur är ett uttryck för den statliga jämställdhetsideologin. Jämställdhetsmålen talar om ”kvinnor” (och ”män”) som stabila, homogena kategorier, och lämnar således inget utrymme för att det skulle kunna råda skilda villkor, eller till och med skilda intressen, inom dessa.

På sin hemsida skriver JämO: ”Det svenska språket skiljer mellan jämställdhet och jämlikhet: jämlikhet innebär alla individers lika värde, medan jämställdhet betyder lika villkor mellan kvinnor och män.” Man förtydligar sedan att ”Jämställdhet (...) alltså bara (gäller) förhållandena mellan könen.”⁷⁷ Denna uppdelning, där jämlikhet mellan könen får ett eget begrepp, härrör från 1970-talets svenska debatt, där många feminister såg ”kvinnofrågan” sopas undan och bortprioriteras till förmån för den klassfråga som var intimt sammankopplad med jämlikhetsbegreppet.⁷⁸ Eduards menar att jämställdhetspolitik idag ”är arbetet för ökad jämställdhet mellan könen, en politik som förs på sin egen arena, skild från jämlikhetsdebatten.”⁷⁹

Problematiken med kvinnors olika klassintressen kommer till uttryck när JämO skriver att förslaget skulle kunna ”gynna en del kvinnor genom att stärka deras position på arbetsmarknaden och ge vissa kvinnor viss avlastning i obetalt hushållsarbete”, men att det riskerar att bidra till en kvinnodominerad låglönegrupp. Å andra sidan håller man med om att reformen ”skulle kunna medföra lättnader, främst för kvinnor, i form av mindre stress och mer fri tid.” Ambivalensen ser jag som ett nödvändigt uttryck för de problem som uppstår när man utifrån den könsbaserade jämställdhetsideologin ska förhålla sig till politiska förslag där en kvinnogrups intressen står mot en annan kvinnogrups. Att det är maktförhållandena mellan könen som enklast analyseras utifrån jämställdhetsideologin kan exemplifieras genom att JämO lyfter fram att förslaget riskerar att förstärka könsmaktsordningen, och att det är ”problematiskt om inte kvinnors obetalda insats motsvaras av mäns insatser.”

När JämO ska kritisera förslaget utifrån ett jämställdhetsperspektiv blir det något av ett ”å ena sidan å andra sidan - resonemang”. Eftersom jämställdhetsbegreppet inte tar hänsyn till de strukturer som

⁷⁷ www.jamombud.se

⁷⁸ Hirdman 2005

⁷⁹ Eduards 1995, s 57

delar upp kollektivet kvinnor kan det lika gärna användas för att avfärda skatteavdrag som för att tillstyrka det. JämO kommer också mycket riktigt fram till att man vill att förslaget utreds vidare. Problemet är att det skulle kunna utredas vidare i evighet utan att ett ställningstagande utifrån ett jämställdhetsperspektiv blir enklare att göra. Bristerna ligger nämligen inbäddade i jämställdhetsideologins karaktär.

Maud Eduards menar att samförståndsandan och könsneutraliteten i jämställdhetsideologin har ”inneburit att man byggt in konflikter och motstånd i jämställdhetsarbetet”.⁸⁰, något jag tycker blir tydligt när man läser JämO:s remissvar. I den senaste statliga jämställdhetsutredningen *Makt att forma samhället och sitt eget liv* bemöter Gertrud Åström kritiken av jämställdhetsideologin som neutral och samförståndsbetonad. Samtidigt bekräftar hon delvis denna samförståndssyn, när hon skriver ”Jämställdhetspolitiken har kritiserats för att den skulle utgå från att 'fredsplikt' råder mellan könen, liksom att jämställdhet som begrepp inte lyfter fram frågan om makt. Detta väcker frågan om könskonflikter bör odlas och förstärkas, liksom om relationen mellan könen kan förstås i termer av krig. Vi menar att detta *knappast är en rimlig utgångspunkt* (min kurs.) för ett förändringsarbete.”⁸¹

3.3 Jämställdhetsideologin inför verkligheten

Den av den socialdemokratiska regeringen tillsatta *Delegationen för jämställdhet mellan män och kvinnor* ” skrev i en rapport 1975 att ”Ansträngningarna att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor måste vara en del av en allmän strävan efter ekonomisk och social jämlikhet mellan grupper och individer i samhället. De sämst ställda kvinnorna drabbas hårt av kvinnorollens nackdelar, de sämst avlönade, de med kortast utbildning, de mest utslitna, de med minst inflytande i samhället. När dessa kvinnors berättigade krav på rättvisa tillgodoses uppnås samtidigt större ekonomisk och social jämlikhet och större jämställdhet mellan könen.”⁸²

Begreppen jämställdhet och jämlikhet, i citatet ovan sammankopplade, har sedan alltmer kommit att skiljas åt, i två separata sfärer. Häri ligger jämställdhetsideologins stora paradox. För att få politiskt erkännande och plats på dagordningen valde man att bryta loss jämlikheten mellan könen från

⁸⁰Eduards 1995, s 59

⁸¹Åström 2005, s 56

⁸²Sandberg 1975, s 9

jämlikhetsdiskursen, ge den ett eget namn med en egen tillhörande terminologi. Man hade skapat ett parallellt utrymme; jämställdhetsdiskursen. Många av de emancipatoriska reformer som gjort tillvaron drägligare för kvinnor i Sverige har säkerligen kommit till tack vare denna diskurs. Med tiden har denna diskurs blivit hegemonisk, vilket innebär att det är i princip omöjligt för politiker och makthavare att (offentligt) ifrågasätta den. En diskussion kring fördelarna och nackdelarna med detta ryms inte inom ramen för detta arbete, men det jag menar är centralt för att kunna förstå bakgrunden till hushållstjänstdebatten är att jämställdhetsideologin inlemmats i en statlig, nationell hegemoni, vilken alltmer förskjutits åt höger.⁸³

Antonio Gramsci menade att det i varje hegemoni finns mothegegonier, men att dessa alltid riskerar att sugas upp och införlivas i den dominerande hegemonin. Eftersom en klass (eller ett kön) aldrig har hela makten på alla nivåer samtidigt, blir eftergifter och kompromisser nödvändiga. Vissa, inte alltför revolutionerande krav, kan tillmötesgå av de som har makten, vilket till och med kan stärka hegemonin. Detta ska dock inte tolkas som att de grundläggande motsättningarna upphör. Att det tycks råda konsensus kring vissa värden eller uppfattningar betyder bara att det finns en acceptans för att dessa för tillfället är på dagordningen. Jag menar att jämställdhetsideologin kan ses som en mothegegoni, som efterhand införlivats i den rådande hegemonin och därmed fått vissa krav tillgodosedda, vilket också innebär att den till viss grad har oskadliggjorts. Åsa Linderborg skriver ”Den moderna staten är (...) en viktig förvaltare och reproducent av hegemonin. Samtidigt är statens karaktär ett resultat av arbetarorganisationernas latent eller manifesterade hot.”⁸⁴ På samma sätt borde det vara rimligt att också se denna karaktär som ett resultat av feminismens latent eller manifesterade hot. Jämställdhetsideologin har också blivit hegemonisk i förhållande till andra feministiska perspektiv. De los Reyes och Mulinari belyser detta när de skriver ”Även om en hegemonisk feminism är underordnad andra ideologier, har den förhandlat fram en position i det offentliga samtalet och erövrar en röst i diskussionen om strukturell ojämlikhet i Sverige. En följd av detta är jämställdhetspolitikens ställning som statlig ideologi och därtill som en central komponent i den svenska nationella självbilden.”⁸⁵

Flera forskare menar att en könskompromiss är inbyggd i jämställdhetsideologin, vilken har kunnat tillåtas verka eftersom den löst intressekonflikten mellan könen genom expansion, istället för

⁸³Se t.ex. Platzer 2007, Ulmanen 1998

⁸⁴Linderborg 2001, s 19

⁸⁵De los Reyes & Mulinari 2005, s 83

omfördelning.⁸⁶ ”Könskompromissen”, menar Joan Acker, ”som var en outtalad del av kompromissen mellan kapital och arbete har resulterat i en tyst överenskommelse enligt vilken kvinnorna har rätt till betalt arbete och en viss del personligt oberoende från enskilda män, i utbyte mot att de fortsätter att ta ansvar för omsorgen om människor, både i välfärdssamhällets tjänst och i familjen, och att de, utan klagomål, accepterar en underordnad ställning inom det avlönade arbetet och i politiken, liksom, i viss utsträckning, i sina privata relationer till män.”⁸⁷ Petra Ulmanen menar att skatteavdrag för hushållstjänster kan ses som en expansionslösning, där den privata marknaden släpps in för att lösa problemet med kvinnors dubbelarbete, vilket innebär att man återigen undviker en omfördelning mellan könen.⁸⁸ Jag menar att jämställdhetsideologin även färgats av samhällets klass- och etnicitetskompromisser, där jämställdhet blivit synonymt med att kvinnor ska ha samma villkor och möjligheter som män i den egna klassen eller etniska gruppen. I dagens politiska debatt fokuseras frågor där kvinnor anses ha gemensamma intressen utifrån att de är kvinnor, t.ex. frågor om sexualiserat våld.⁸⁹ Här ställs mäns dominans över kvinnor på sin spets, vilket orsakat en del upprörda reaktioner⁹⁰. Det tycks dock som om detta ändå är mindre kontroversiellt än det klassperspektiv som alltmer tonats ut och nästan helt försvunnit.⁹¹

Plutzer påpekar att det framförallt är mellanskiktets problem som idag blir till samhällsliga angelägenheter. Jag vill hävda att detta är tydligt i den samtida jämställdhetsdiskursen, där det är vita, heterosexuella, gifta karriärkvinnors problem som hamnar överst på den jämställdhetspolitiska agendan. Problemen att förena familjeliv med karriär är ett exempel på detta, bristen på kvinnliga chefer inom näringslivet är ett annat. Jämställdhetsideologin ger sken av att omfatta alla kvinnor, men när den appliceras på en verklighet där det finns motsättningar mellan kvinnor riskerar den att legitimera och förstärka den vita, heterosexuella karriärkvinnans ställning som hegemoniskt politiskt subjekt. De los Reyes och Mulinari menar att det ”Utifrån ett intersektionellt perspektiv är (...) möjligt att sammanlänka vissa kvinnors privilegierade positioner och förekomsten av exkluderande feministiska strategier.”⁹² Att JämO anser att frågan om skattesubventioner för hushållstjänster ”har stor bäring på arbetet med att nå ett jämställt samhälle”, tycker jag är talande, och visar på vilken genomslagskraft mellanskiktet haft på den jämställdhetspolitiska dagordningen.

Tiina Rosenberg berör detta, när hon skriver ”Det som i Sverige kallas för feminism heter i de

⁸⁶Se t.ex. Hirdman 1990, Ulmanen 1998

⁸⁷Acker 1989, citerad i Silius 1992, s 105-106

⁸⁸Ulmanen 1998

⁸⁹Åström 2005

⁹⁰Ett exempel på detta är Evin Rubars program ”Könskriget”, som drev tesen att den statliga jämställdhetspolitiken tagits över av galna radikalfeminister, exempelvis f.d. Jämställdhetsministern Margareta Winberg.

⁹¹Lindahl-Persson 2005

⁹²De los Reyes & Mulinari 2005, s 84

övriga nordiska länderna jämställdhet. Dessa två termer används här hemma i de flesta sammanhang synonymt medan det i själva verket finns en inneboende spänning mellan dem. Jämställdhet representeras framförallt av den till stat och nation knutna politik som gjort livet något mer uthärdligt för hjältinnan i jämställdhetsberättelsen: den heterosexuellt gifta arbetande modern. Feminismer däremot består av en samling emancipatoriska teorier som i de allra flesta fall förespråkar en frigörelse från de strukturer (heterosexuella kärnfamiljer, äktenskap etc.) som jämställdhetspolitiken har en tendens att slå vakt om och även i vissa fall cementera.”⁹³

Jag vill hävda att hjältinnan i jämställdhetsberättelsen under de senaste tio eller femton åren delvis bytt skepnad, från den heterosexuellt gifta arbetande modern till den heterosexuellt gifta arbetande modern i karriären. Dagens jämställdhetsdiskurs innebär ett starkt fokus på kvinnors karriärer, vilket medför att en stor grupp, förmodligen en majoritet, kvinnor utesluts. Det är nämligen stor skillnad på att arbeta och att göra karriär, vilket också tydligt kommer till uttryck i regeringens argumentation för hushållstjänstreformen.

4. Avslutande diskussion

Detta arbete har syftat till att synliggöra de latenta föreställningar som ligger till grund för den svenska regeringens argumentation för hushållstjänstavdrag som jämställdhetsreform, och att utifrån detta diskutera hur jämställdhetsperspektivet fungerar när det appliceras på en verklighet där kön, klass och etnicitet samspekar.

Jag menar att i samma stund som man frikopplar ojämlikhet grundad i kön från andra ojämlikhetsstrukturer blir det en viss, privilegierad grupp av kvinnor som kommer att representera och dominera kategorin ”kvinnor”. 'Kön' kopplas samman med ”vit”, ”mellanskikt” och ”heterosexuell” så länge inte ”ras”/etnicitet, klass eller sexualitet aktivt betonas.⁹⁴ Så länge man inte förhåller sig aktivt och medvetet till att kvinnor inte är en homogen grupp kommer ”kvinnor” bli synonymt med de kvinnor som är förhållandevis privilegierade i patriarkatet. Därför kommer jämställdhetspolitiken, så länge samhället stratifieras utifrån klass och etnicitet, att ha privilegierade kvinnor som sitt politiska subjekt, och deras verklighet som sin utgångspunkt. Skillnader i makt mellan olika grupper av kvinnor måste tas i beaktning, om man ska kunna tolka och förändra ett samhälle som är både patriarkalt och kapitalistiskt. De los Reyes och Mulinari citerar Romero, som pekar på att den ena kvinnogruppens framsteg kan vara direkt kopplade till en annan kvinnogrups bakslag. Romero skriver att ”Social economic and political 'progress' made under certain feminist political and economic regimes is structurally linked to the exploitation, regression, and devolution of other women. (...) By failing to consider how different feminisms are connected to specific

⁹³Rosenberg 2006, s 128

⁹⁴De los Reyes & Mulinari 2005, s 99

economic, political and religious power structures and how particular forms of feminism directly benefit some and hinder others, we obscure the fact that our own progress may be connected to the deteriorating conditions of other women.”⁹⁵

Jag tror att det för förståelsen av införandet av skatteavdrag för hushållstjänster i Sverige är av central betydelse att analysera förhållandet mellan kapitalism och patriarkat. Hartmann menar att män och kapitalister ofta har motstridiga intressen när det gäller användningen av kvinnors arbetskraft, exempelvis vill många män ha sina kvinnor i hemmet för att få personlig betjäning, medan kapitalet (som ofta består av män) vill att kvinnor lönearbetar på arbetsmarknaden. Ett sätt att lösa denna konflikt har varit familjeförförjarsystemet, där mannen tilldelats en s.k. familjelön, för att kunna försörja hela sin familj.⁹⁶ Idag lever vi, åtminstone delvis, i ett tvåförsörjarsystem, där kvinnor också lönearbetar, om än under helt andra villkor än män. Samtidigt ökar inkomstklyftorna i Sverige, i takt med ökade krav och mer stress på arbetsmarknaden. Skatteavdrag för hushållstjänster kan då ses som ett sätt att lösa motsättningen mellan patriarkat och kapital, genom att både tillgodose mäns behov av personlig betjäning och kapitalets behov av billig arbetskraft. Den billigaste arbetskraften som finns att tillgå i västvärlden är människor från rasifierade, lågt värderade grupper. Eftersom hushållsarbete i könsarbetsdelningen tillfaller kvinnor blir det kvinnor från dessa grupper som utför de skattesubventionerade tjänsterna, så att vita, heterosexuella kvinnor i karriären ska slippa välja mellan två onda ting; dubbelarbete eller konflikter med sina män kring hemarbetet. Detta ställer frågor om kvinnokollektivets inbördes motsättningar på sin spets. Salazar Parreñas skriver ”Housework is not a bond of sisterhood, but instead a bond of oppression. (...) In globalization, it is migrant women workers from the global south who are increasingly freeing women in the global north of this burden. This bears significant consequences to relations between them as the advancement of one group of women is at the cost of the disadvantage of another group of women.”⁹⁷

Det karriärkvinnorna gör när de köper hushållstjänster kan kanske se ut som kvinnoemancipation, men är samtidigt ett bekräftande av en privilegierad klassposition och etnisk överordning. Skatteavdrag för hushållstjänster är alltså inte bara ett uttryck för strukturell ojämlikhet, utan bidrar också aktivt till att förstärka denna. Dessa slutsatser görs svårligen utifrån ett jämställdhetsperspektiv, som varken tar hänsyn till intresse motsättningar mellan kategorin kvinnor och kategorin män, eller de inbördes motsättningar som skär genom dessa. Frågan om skatteavdrag för hushållstjänster visar på de motsättningar och problematiker som den svenska jämställdhetsideologin är oförmögen att hantera, och aktualiserar behovet av perspektiv som gör det

⁹⁵Romero 2000, citerad ur de los Reyes & Mulinari 2005, s 84

⁹⁶Hartmann 1986

⁹⁷Salazar Parreñas 2004, s 370-371

möjligt att ”problematisera intersektionella länkar mellan kapitalistiska och patriarkala relationer.”⁹⁸

⁹⁸De loys Reyes & Mulinari 2005, s 110

Litteraturförteckning

- Acker, Joan (2006) *Class questions. Feminist answers*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Anderson, Bridget (2000) *Doing the dirty work? The global politics of domestic labour*. Zed Books.
- Anderson, Bridget & O'Connell Davidson, Julia (2003) *Is trafficking in human beings demand driven? A multi-country pilot study*. IOM Migration research series nr 15.
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2000) *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. Studentlitteratur.
- De los Reyes, Paulina & Mulinari, Diana (2005) *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Liber.
- Eduards, Maud (1995) "En allvarsam lek med ord" i *Viljan att veta och viljan att förstå – Kön, makt och den kvinnovetenskapliga utmaningen i högre utbildning*, SOU 1995:110.
- Engstam, Anna (2005) "Intersektionalitet". *Socialistisk Debatt*, nr 1 2005.
- Ehrenreich, Barbara & Russell Hochschild, Arlie (red.) (2002) *Global woman. Nannies, Maids and Sex workers in the New Economy*. Granta Publications.
- Fauve-Chamoux, Antoinette (red.) (2004) *Domestic service and the formation of European identity*. European Academic Publishers.
- Fler i arbete – mer att dela på. Valmanifest 2006. <http://www.alliansforsverige.se/wp-content/uploads/2007/09/valmanifest2006.pdf>
- Fredholm, Kerstin (2005) *Fint hemma. Reportern förklädd till piga*. Fredholm & Claesson.
- Gavanas, Anna (2006) "De onämnbare. Jämlikhet, 'svenskhet' och privata hushållstjänster i pigdebattens Sverige" i *Arbetslivets (o)synliga murar*, SOU 2006:59.
- Gimenez, Martha (2005) "Teori eller mantra? En kritisk granskning av intersektionalitetsperspektivet". *Socialistisk Debatt*, nr 1 2005.
- Grönlund, Anne & Hallröd, Björn (2008) *Jämställdhetens pris*. Boréa Förlag.
- Hagström, Maria (2007) "Maud Olofsson: En jämställdhetsfråga". *Pockettidningen R, En piga bland pigor – Om hushållsnära tjänster*, nr 1 2007.
- Hartmann, Heidi (1986) "Det olyckliga äktenskapet mellan marxism och feminism" i Carlsson Wetterberg, Christina & Jansdotter, Anna (2004) (red.) *Genushistoria. En historiografisk exposé*. Studentlitteratur.
- Hirdman, Yvonne (1990) "Genussystemet" i *Demokrati och makt i Sverige*, SOU 1990:44.
- Hirdman, Anja (red.) (2005) *Revolution på svenska. Ett vittnesseminarium om jämställdhetens institutionalisering, politisering och expansion 1972-1976*. Samtidshistoriska Institutet, Södertörns högskola.
- Lindahl-Persson, Jenny (2005) "Kvinnokamp för vem?". *Socialistisk Debatt*, nr 1 2005.
- Linderborg, Åsa (2001) *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk*

maktresurs 1892-2000. Atlas.

Magnusson, Eva (1999) *Jämställdhet i många olika versioner* - mönster i den politiska retoriken för jämställdhet i svenskt 1990-tal. <http://www.nikk.uio.no/forskning/nikk/retorik/publ/publ1.html>

Malmberg, Lena (2008) "Professor: Gör som i gamla DDR". *Flamman*, 2006.10.26

Martos Nilsson, Mårten (2008) "Höginkomsttagare står för flest avdrag". *Flamman*, 2008.05.08.

Miegel, Fredrik & Johansson, Thomas (2002) *Kultursociologi*. Studentlitteratur.

Platzer, Ellinor (2007) *Från folkhem till karriärhushåll. Den nya husliga arbetsdelningen*.

Carlshamn: Arkiv Förlag.

Rosenberg, Tiina (2006) *L-ordet. Vart tog alla lesbiska vägen?* Normal Förlag.

Sandberg, Elisabeth (1975) *Målet är jämställdhet. En svensk rapport med anledning av FN:s kvinnoår*, SOU 1975:58.

Salazar Parreñas, Rhacel (2003) "Gender inequalities in the new global economy" i Fauve-Chamoux, Antoinette (red.) (2004) *Domestic service and the formation of European identity*. European Academic Publishers.

Silius, Harriet (1992) *Den kringgårdade kvinnligheten. Att vara kvinnlig jurist i Finland*. Åbo Akademis Förlag.

Skattelättnader för hushållstjänster. Betänkande av Hushållstjänstutredningen. SOU 2008:57
Skatteutskottets betänkande 2006/07: SkU15

Therborn, Göran (1976) *Frankfurtskolan. Till kritiken av den kritiska teorin*. Arkiv.

Ulmanen, Petra (1998) *(S)veket mot kvinnorna och hur högern stal feminismen*. Atlas Förlag.

Winther Jörgensen, Marianne & Philips, Louise (2000) *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur.

Åström, Gertrud (2005) "Från genussystem till könsmaktsordning: en begreppsdiskussion" i *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*, SOU 2005:66.

Öberg, Lisa (1999) "Ett socialdemokratiskt dilemma. Från hembiträdesfråga till pigdebatt" i Florin, Christina & Sommestad, Lena & Wikander, Ulla (red.) (1999) *Kvinnor mot kvinnor – om systemskapets svårigheter*. Nordstedts.